

KATTAQO'RG'ON SHAHRI TASHKIL TOPISHI TARIXI

*Kenjayev Nurolim Jumanazarovich,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Ushbu ma'qolada Kattaqo'rg'on uyezdi tashkil topishi tarixi, ma'muriy-hududiy boshqaruv tizimi, tashkilot va kadrlarning shakllanishi, okrug boshqaruv tizimi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Damariq, Chimboy, Jom, Qilichobod, Kaliqo'rg'on, Novqa, Juyshahr, Payshanba, volost, uchastka, Mitan, Tosin, Oqtepa, Yonboshi, Xo'jaariq, Mitariq.

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ ГОРОДА КАТТАКОРГОНА

*Кенджаев Нуролим Джуманазарович,
докторант Самаркандского государственного университета имени Шароф Рашидов*

Аннотация. В данной статье рассказывается об истории становления Каттакурганского района, административно-территориальной системе управления, формировании организаций и кадров, системе управления районом.

Ключевые слова: Дамарик, Чимбой, Джом, Киличабад, Каликурган, Новка, Джуйшахр, Пайшанба, волость, участок, Митан, Тосин, Октепа, Ёнбоши, Ходжаарик, Митарик.

HISTORY OF THE ESTABLISHMENT OF THE CITY OF KATTAKORGON

*Kenjayev Nurolim Jumanazarovich,
doctoral candidate of Samarkand State University after named Sharof Rashidov*

Annotation. This article describes the history of the formation of the Kattakurgan region, the administrative-territorial management system, the formation of organizations and personnel, and the district management system.

Key words: Damarik, Chimboy, Jom, Kilicabad, Kalikurgan, Novka, Juyshahr, Paishanba, volost, site, Mitan, Tosin, Oktepa, Yonboshi, Khojaarik, Mitarik.

Kirish. Kattaqo'rg'on — O'zbekistonning qurg'oqchil Qarshi dashti shimolida, Zaravshon daryosi bo'yida joylashgan kichik shaharcha. Ma'muriy jihatdan Samarqand viloyatiga tegishli. Kattaqo'rg'on o'zbek tilidan "Buyuk qal'a" degan ma'noni anglatadi.

O'zbekiston me'yoriga ko'ra, Kattaqo'rg'onning yoshi Toshkent va Samarqandga nisbatan juda yosh, 300 yildan sal ko'proq. Tarixiy arxivlardan ma'lumki, Kattaqo'rg'on 17-asr oxirida yaqin atrofda joylashgan qadimiy Rabinjon va Kushoniya manzilgohi o'rnida barpo etilgan. Eron tilida so'zlashuvchi, olovga sig'inadigan aholi yashagan. 12-asrda fuqarolar nizolari natijasida qishloqlar vayron bo'ldi va ulardan deyarli hech narsa qolmadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Afsonaga ko'ra, 17-asrning oxirida ular bu joyda yangi shahar qurishga qaror qilishdi. Ta'sischilar badavlat o'zbek oilasidan bo'lgan aka-uka So'fi Allayor, Farhod Otaliq, Alla Nazarbay hisoblanadi. Ular Buxoro amirining amaldorlari bo'lib xizmat qilganlar. Bo'lajak shaharning qayerda bo'lishini belgilab, aka-ukalardan biri So'fi Ollohyor qurilish uchun fотиha so'rab shayx huzuriga boradi. Sayohat uzoq davom etdi va qolgan ikki aka-uka uning qaytishini kutmasdan qurilishga kirishdilar.

Tadqiqot metodologiyasi

So'fi Olloyor qaytib kelib, tepada allaqachon qurilgan qal'ani ko'rdi. Bundan xafa bo'lib, ukalari bilan janjallashib, G'uzorga jo'nab ketadi. Farhod Otaliq katta oilasi va xizmatkorlari bilan yangi qurilgan qishloqqa joylashib, beklilik qiladi. Xavfsizlik maqsadida aholi punkti atrofida maydonda yopilgan baland panjara o'rnatildi. Har bir devorda asosiy nuqtalarga yo'naltirilgan darvozalar qurilgan.

1. Samarqand-Darvaza janubi Samarqand tomon.
2. Sharqda Aider-Chavon-darvoza.
3. Shimolda Bozordarvoza.
4. Buxoro-Darvaza g'arbda, Buxoro tomon.

Asta-sekin yaqin qarindoshlar va urug'ning boshqa vakillari atrofga joylasha boshladilar. Qishloq

o'sdi.

1868-yilda Buxoro amirligi tarkibida Kattaqo'rg'on Rossiya imperiyasi tarkibiga kirdi. Bu vaqtga kelib Kattaqo'rg'on madrasa, ko'p masjid va bitta ibodatxona bor edi. Hunarmandlar pishiq g'isht ishlab chiqargan, paxtani qayta ishlagan, paxta chigiti va kunjut yog'i yasagan. Mahalliy etik tikuvchi hunarmandlar ayniqsa mashhur edi. Ma'muriy islohot natijasida Kattaqo'rg'on Samarqand viloyatining tuman markaziga aylandi. O'zbek va rus bolalari uchun maktab qurishni boshladik. Sanoatlashtirish Sovet davrida boshlangan. Asosan oziq-ovqat va yengil sanoat korxonalarini qurildi. [1]

Manbalarda aytilishicha, Samarqand bekligining markazi Samarqand uchun Buxoro qo'shinlari va rus askarlari o'rtasidagi hal qiluvchi jang 1868 yil 1 mayda bo'lib o'tgan. Harbiy axborotlarda Samarqandning Cho'ponota tepaligidagi jangdan so'ng 2 mayda jangsiz egallanganligi aytiladi. Samarqand viloyatining to'liq chor imperiyasi tarkibiga kiritilishini esa Zirabuloq jangi hal qilgan. Keyinchalik ruslar bu jangdagi g'alabaning 25 yilligini ham tantana bilan nishonlaganlar.

Tahlil va natijalar.

1868 yil 23 iyunda Buxoro amiri Turkiston general-gubernatori Fon Kaufman bilan sulh tuzib, Rossiyaning vassaliga aylanadi. Bu sulhga ko'ra, Buxoro amirligi o'z mustaqilligini yo'qotibgina qolmasdan, Samarqand, Kattaqo'rg'on va Zarafshon daryosining yuqori qismidagi yerlardan ham ajraldi. Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan hududlarda ma'muriy-hududiy birlik, ya'ni markazi Samarqand bo'lgan Zarafshon okrugi tuzildi. Uning boshlig'i etib Aleksandr Konstantinovich Abramov tayinlandi.

Turkiston general-gubernatorligi tomonidan 1868 yilda tashkil etilgan Zarafshon okrugi dastlab Samarqand va Kattaqo'rg'on bo'limlaridan iborat bo'ldi. 1871 yilda ularga yangi ma'muriy-hududiy birlik - tog'li tumanlar qo'shildi. U Zarafshon daryosining yuqorisida joylashgan mayda beklıklardan tuzildi.

Turkiston general-gubernatorligini boshqarish bo'yicha ilk dasturiy hujjatlarning ishlab chiqilishida «harbiy vaziyat» omili hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi. Ana shu omil Turkiston general-gubernatorining 1868 yil 29 iyunda tasdiqlangan «Zarafshon okrugini boshqarishning vaqtinchalik qoidalari»da ham o'z aksini topdi. Hujjatning asosiy majmui K.P.Kaufmannning bevosita rahbarligida ishlab chiqildi, unda ma'muriy tizim «harbiy-xalq boshqaruvi» deb ataldi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, Zarafshon okrugida ma'muriy-hududiy boshqaruv tizimi ikkiga: Samarqand va Kattaqo'rg'on bo'limlariga bo'lib boshqarildi. Lekin har ikkala bo'lim ham Zarafshon okrugi general-gubernatorligiga bo'ysundirildi. Kattaqo'rg'on bo'limi jami 22 ta uchastka, 286 ta qishloqdan iborat.

1886 yilgi «Turkiston o'lkasini boshqarish Nizomi»ga muvofiq, Turkiston o'lkasining ma'muriy-hududiy bo'linishi o'zgartirildi. Bunda mavjud birliklarni unifikatsiyalash printsipligiga izchil rioya qilina boshlandi. Zarafshon okrugi Samarqand viloyatiga aylantirildi. Uning tarkibiga Sirdaryo viloyatining Xo'jand va Jizzax uyezdlari o'tkazildi va keyinchalik Samarqand viloyati Jizzax, Kattaqo'rg'on, Samarqand va Xo'jand uyezdlaridan tashkil topdi.[2]

1897 yilda M.Virskiy bergan ma'lumotlarga ko'ra, Samarqand uyezdida 32 ta, Xo'jand uyezdida 11 ta, Kattaqo'rg'on uyezdida 31 ta, Jizzax uyezdida 17 ta volostlar mavjud edi. Viloyat bo'yicha 390 ta qishloq va 48 ta ovul jamoalari, aholi punktlari 2267 ta qishloq va 158 ta ovuldan iborat bo'lgan.

Shunday qilib, 1886 yilgi Nizomdan so'ng o'lka idorasi markaziy, viloyat, tuman (uyezd), jabha (uchastka), qishloq va shahar boshqaruvi shaklida tashkil topdi. Samarqand shahri viloyat boshqaruvi qarorgohi hisoblangan.

Siyosiy boshqaruvda olib borilgan o'zgarishlar mahalliy boshqaruvdagi tashkilot va kadrlarning shakllanishiga olib keldi. Jumladan, dastlab Zarafshon okrugida Samarqand va Kattaqo'rg'on bo'limlari tashkil etilgan edi. Shu munosabat bilan chor ma'muriyati tomonidan okrug boshqaruv tizimida yangi lavozimlar tashkil etildi. Xususan, Turkiston general-gubernatorining 1869 yil 24 oktyabrdagi tasdig'i bilan Zarafshon okrugi boshqaruvi asosan quyidagi lavozimlardan iborat bo'ldi: Zarafshon okrugi boshlig'i, Zarafshon okrugi Devonxonasi boshlig'i, Devonxona ish yurituvchisi. Bo'limlari bo'yicha: Samarqand bo'limi va Kattaqo'rg'on bo'limi boshlig'i, bo'lim yordamchilari (biri ruslardan, yana biri mahalliy aholi vakilidan) tarjimonlar va boshqa lavozimlar shular jumlasiga kirdi.

XIX asr o'rtalarida va XX asr boshlarida Kattaqo'rg'on uyezdi 2 uchastka, 14 volost, 100 qishloq jamoasi, 664 qishloqdan iborat bo'lgan. Birinchi uchastkaga Damariq, Chimboy, Jom, Qilichobod, Kaliqo'rg'on, Novqa, Juyshahr, Payshanba volostlaridagi 50 qishloq jamoasi va 412 qishloq kirgan.

Ikkinchi uchastkaga Mitan, Tosin, Oqtepa, Yonboshi, Xo'jaariq, Mitariq volostlaridagi 42 qishloq jamoasi va 252 qishloq kirgan. 1896 yili Zarafshon vohasidagi paxta tozlash zavodlaridan biri Kattaqo'rg'on uyezdida ishga tushgan. 1901 yili Kattaqo'rg'on uyezdida bo'yicha 110 ming aholi yashagan.

1896 yili Zarafshon vohasidagi paxta tozlash zavodlaridan biri Kattaqo'rg'on uyezdida ishga tushgan. 1901 yili Kattaqo'rg'on uyezdida bo'yicha 110 ming aholi yashagan. 1910 yilda Kattaqo'rg'on birinchi kutubxona ochilgan. 1900 yili Payshanba va Mitanda vrachlik-davolash punkti ochilgan. Bu davrda uyezd va shahar bo'yicha 3 ta vrach, 6 ta feldsher va akusherlar faoliyat ko'rsatgan. Kattaqo'rg'on suv omborining birinchi navbati 1940 yil 25 fevralda boshlanib, 1941 yilning iyul oyi ohirigacha davom etgan. Suv omborining ikkinchi navbati 1951 yilda nihoyasiga yetkazilgan. Tuman markazi Payshanba shaharchasi O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining qaroriga asosan 1989 yil 30 sentyabrdan Payshanba shaharcha maqomiga ega bo'ldi. Maydoni 2,74 kv.km ni tashkil etadi. Payshanba qishlog'i qadimda o'n bitta guzar (mahalla)dan tashkil topgan. Payshanbada 14 ta masjid va madrasa bo'lib, ulardan eng kattasi Odina masjidi bo'lgan. 1971 yilda Muhammad Amiri Xaqib degan kishi Payshanbada katta madrasa qurdirgan. 1902 yili Payshanbada rus-tuzem maktabi, 1919 yili bolalar uyi tashkil etilgan. 1921 yili bu binoda yangi tipdagi Farobiy nomli boshlang'ich maktab tashkil etilgan. 1930 yilda elektrostantsiya qurilgan. 1933 yilda Toshmamat Rahimov birinchi traktorni Kattaqo'rg'on shahridan Payshanbaga haydab kelgan. Ikkinchi jahon urushining dastlabki kunlaridanoq Payshanbadan 1400 dan ortiq kishi urushga ketgan. 1946 yili Payshanbaga G'ulom Xidirov degan birinchi oliy ma'lumotli o'qituvchi ishga kelgan. 97-o'rtada maktabga direktor etib tayinlangan. 1929 yilda Payshanbada veterinariya markazi tashkil etilgan.

Birinchi jahon urushi davom etayotgan 1916-yilda kattaqo'rg'onliklardan 1040 nafar erkak mehnat armiyasiga chaqirildi. Ular Minsk viloyatida ishlagan, keyinchalik ularning 250 nafari.[3] Moskva yaqinidagi Kolomna shahrida ishlagan. Bu musulmon aholining noroziligiga olib keldi. Rossiya hukmronligiga qarshi milliy harakat boshlandi. Ammo ko'p o'tmay 1917 yildagi inqilobiy voqealar ro'y berdi, buning natijasida "Bosmachilar" otryadlari yangi bolsheviklar hukumatiga qarshi chiqdilar. [4]

1916 yil 20 iyulda Kattaqo'rg'on shaxar axolisi mardikorlikka karshi chikib to's-to'polon ko'tardi. Bunday og'ir vaziyatdan qo'rqan ellikboshilar va oqsoqollar mardikorlikka safar etiladigan kishilarning ro'yxatini tuzishdan bosh tortdilar. Shuning uchun ular (9 kishi) rus xarbiy ma'muriyati tomonidan xibsga olindi. Bu holat shaxar axolisining kaxr-g'azabini qo'zg'atib, ochiqdan-ochiq qo'zg'olon ko'tarilishiga olib keldi. Ko'p sonli olamon eski shaxar ko'chasi bo'ylab rus shaxarchasi tomon yurdilar. Praporshik Steblyuk soldatlarni jangovar holatga keltirib qo'zg'olonchilarning yo'lini to'sdi. Biroq olamon bostirib kelaverdi. Taxminan, 30-40 masofa qolganda soldatlar ularga qarata o'qlarni yog'dirdilar. Shunga qaramay, boshqa tarafdin ham ikkinchi olamon to'dasi bosib kelaverdi. Ammo ko'zg'olonchilar dushmanning o'q yomg'irlariga bardosh berolmay qochdilar. Qo'zg'olonchilardan 5 kishi o'ldirildi va bir necha odamlar jarohatlandi. Urush yillarida (1941–1945) Kattaqo'rg'on ko'plab qochqinlarni, jumladan, Ashkenazi yahudiylarini ham qabul qildi. Bu yerga vaqtincha Krasnodar kimyo-texnologiya instituti va Xarkov qishloq xo'jaligi instituti ko'chirildi. Kattaqo'rg'onlik 60 dan ortiq yahudiy Ulug' Vatan urushi frontlarida halok bo'ldi. Ularning ismlari yahudiy qabristoniga o'rnatilgan marmar plitada abadiylashtirilgan.

Asrning mashhur qurilishi – Kattaqo'rg'on suv ombori qurilishi urushdan avval boshlangan, ammo ulgurmag'an. 1946 yildan 1950 yilgacha to'g'on tayyor edi. O'zbekiston sobiq adliya vaziri Abram Abdurahmonov qurilish rahbari etib tayinlandi.

Zamonaviy tog'lar Samarqand viloyati Kattaqo'rg'on tumani markazi. O'zbekiston. Maydoni 43 km. Xaritada Samarqandning shimoli-g'arbida (76 kilometr) joylashganligi ko'rsatilgan. Poytaxt Toshkent avtomobil yo'li bo'ylab 390 km. Aholisi 80 000 ga yaqin bo'lib, mintaqada 2-o'rinda turadi. Aholisi asosan o'zbeklar, oz foiz boshqa millat vakillari.

Bir nechta ko'priqli suv ombori kanali butun shahar bo'ylab oqadi: Siny, Ofitserskiy, MTS. Sohil bo'ylab butalar, daraxtlar, gullar ekilgan. Kanaldan shahar ehtiyojlari, tomorqa yerlarini sug'orish uchun foydalaniladi, issiq kunlarda salqinlik olib keladi. Iqlimi yozda juda issiq, qishda mo'tadil sovuq va qor, bahor va kuzda yomg'irli.

Temir yo'l va avtomobil transporti aloqalari. Samarqand, Buxoro va boshqa yaqin viloyatlarga avtobuslar qatnaydi. Poezdada siz istalgan temir yo'l stantsiyasiga to'g'ridan-to'g'ri yoki transfer orqali borishingiz mumkin. Eng yaqin xalqaro aeroport — Samarqand.

Xulosa.

O'rta Osiyoning barcha sobiq ittifoq respublikalarida bo'lgani kabi Kattaqo'rg'on shahrida ham jamiyat hayotini tashkil etuvchi ijtimoiy institut – mahalla saqlanib qolgan. Bir blokda yashovchilar jamoaga birlashadilar, mahalliy hokimiyat qo'mitasi va raisni saylaydilar. Ular tashkiliy masalalarni hal etish, jamoat tartibini saqlash, oilalarning yuzaga kelayotgan hayotiy muammolarini hal etish, to'y-hasham va boshqa tadbirlarni o'tkazishda ko'maklashadilar. Har bir mahalla hududida nafaqat diniy, balki ma'naviy-madaniy ahamiyatga ega bo'lgan o'z masjidi mavjud. Aholi o'z ixtiyori bilan ko'chalarda tozalik va tartibni saqlash, hududni obodonlashtirish, bo'sh vaqtlarini tashkil etish bilan shug'ullanadi. Samarqand viloyatidagi eng yaxshi mahallalardan biri Kattaqo'rg'ondagi "Qo'shxovuz" mahallasidir. Unga ayol Sabohat Ne'matova raislik qiladi. U har bir yashovchini biladi, oilalarning muammolari bilan tanish, ularni hal etishda yordam beradi. Ko'cha va hovlilarni namunali ta'mirlash bo'yicha o'tkazilayotgan shahar ko'rik-tanlovlarida mahallaning barcha aholisi ishtirok etib, sovrinli o'rinlarni qo'lga kiritmoqda.

Adabiyotlar ro'yhati

1. <https://uzbekistanfaq.ru/dostoprimechatelnosti-kattakurgana>
2. O'zR MA. F. Turkiston general-gubernatorligining idorasi, 1-ro'yxat, 1100-ish, 235-bet.
3. П.А. Ковалев. Узбекистонда 1916 йил кузголови «Правда востока», «Узбекистони Сурх» бирлашган нашриёти. Тошкент-1955.
4. З.Д.Кастельская ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА В УЗБЕКИСТАНЕ. Государственное издательство УзССР. Тошкент-1937г.
5. <https://zarnews.uz/post/rossiya-imperiyasi-davrida-samarqand>